

Офіс Президента України

24.01.2022 № 46-01/39

На № 111 від 12.01.2022

Громадське об'єднання
«Український рух пацифістів»

Ю.В.ШЕЛЯЖЕНКУ

вул. Тверський тупик, 9, к. 82,
м. Київ, 01042

Шановний Юрію Вадимовичу!

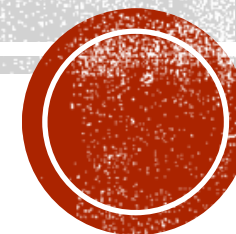
Повідомляємо, що наукове дослідження «Порушення права людини на сумлінну відмову (conscientious objection) від військової служби в Україні та необхідність юридичного гарантування цього права» надіслано для розгляду та використання у подальшій роботі до Міністерства оборони України.

З повагою

Заступник Керівника
Офісу Президента України

Р.Машовець

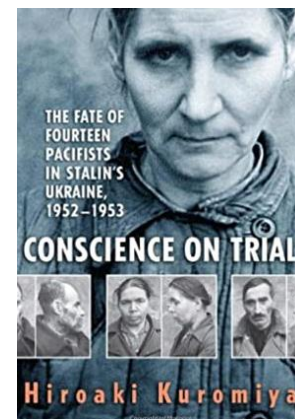
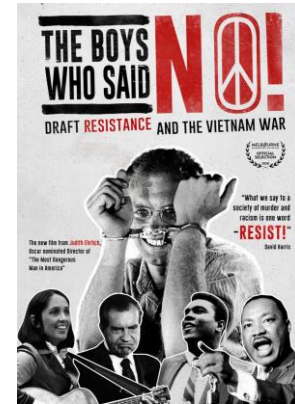
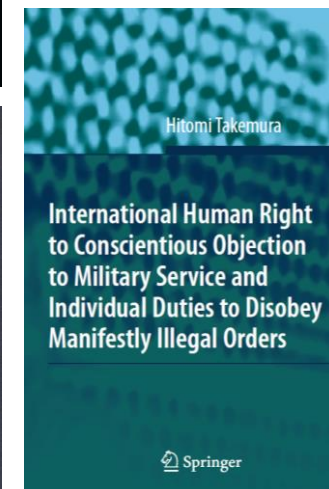
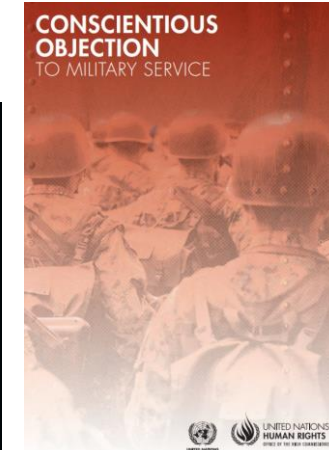
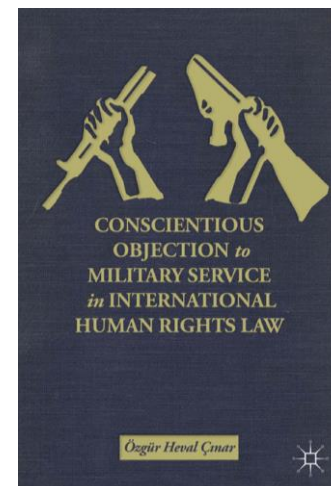
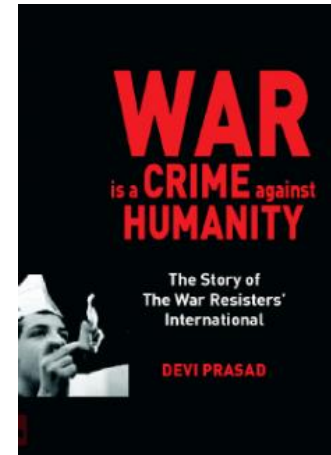
ПОРУШЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА
СУМЛІННУ ВІДМОВУ (**CONSCIENTIOUS OBJECTION**)
ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ ТА
НЕОБХІДНІСТЬ ЮРИДИЧНОГО
ГАРАНТУВАННЯ ЦЬОГО ПРАВА

Шеляженко Юрій Вадимович, асистент кафедри державно-правових дисциплін
Університету «КРОК», член Правління міжнародної громадської організації
European Bureau for Conscientious Objection (м. Брюссель, Бельгія)

СУМЛІННА (ІДЕЙНА) ВІДМОВА ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

- Моральна позиція, веління совісті не співпрацювати із військовими організаціями через засудження їх мети та/або діяльності
- Може бути зумовлена як релігійними, так і нерелігійними мотивами, включаючи патріотичні
- Приклади: (1) у 1990 р. у Львові двісті юнаків-патріотів заявили про відмову служити в армії Радянського Союзу; (2) християни відмовлялися служити в римських легіонах через практику жертвоприношень богу війни Марсу
- Абсолютний пацифізм може бути мотивом сумлінної відмови. «Війна – це злочин проти людства. Тому я рішуче відмовляюся підтримувати будь-які види війни і старатимусь усунути всі причини війни» – *Більтховенська декларація Антивоєнного Інтернаціоналу (War Resisters International), 1921 р.*

ПРАВО НА ІДЕЙНУ ВІДМОВУ ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

- У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою (ч. 4 ст. 35 Конституції України)
- Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» 1991 р., Постанова КМУ від 10.11.1999 р. № 2066 (порядок проходження, перелік релігійних організацій)
- ч. 2 ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (заборона примусу проти релігії чи переконань), п.п. 2, 11 Загального коментаря Комітету по правах людини ООН № 22 («терміни "релігія" та "переконання" передбачають широке розуміння», «обов'язок застосовувати летальну силу може серйозно конфліктувати зі свободою совісті та з правом на дотримання власної релігії чи переконань», «не має бути дискримінації ідейних відмовників на основі природи їх конкретних переконань»)
- ст. 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (свобода думки, совісті і релігії); рішення Європейського суду з прав людини у справах *Bayatyan v. Armenia* (п. 110: гарантії статті поширюються на ідейну відмову) та *Paravasilakis c. Grèce* (п.п. 36, 61: право на сумлінну відмову має захищатися, і коли відмовник не належить до релігійної громади)

ДОПОВІДІ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

- **Заключні зауваження Комітету по правах людини ООН щодо сьомої (ССPR/C/UKR/CO/7; 2013 р.; п. 19) та восьмої (ССPR/C/UKR/CO/8; 2021 р.; п.п. 29-30) періодичних доповідей України:** рекомендовано надати недискримінаційний доступ до альтернативної служби та розслідувати викрадення і свавільні затримання призовників
- **Доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні 16 травня – 15 серпня 2019 року та 1 серпня 2020 – 31 січня 2021 року:** факти свавільних затримань призовників та перешкод у доступі до альтернативної служби; посилення на Загальний коментар № 22 про право на відмову
- **Відмова з мотивів сумління від військової служби у Європі (Conscientious Objection to Military Service in Europe 2020, 2019):** 1538 альтернативників в Україні; дискримінаційний та каральний характер альтернативної служби, хабарництво; рекомендації скасувати призов, поважати право на відмову, запровадити мирну освіту

ДОПОВІДЬ ЩОДО СИТУАЦІЇ
З ПРАВАМИ ЛЮДИНИ
В УКРАЇНІ

1 СЕРПНЯ 2020 – 31 СІЧНЯ 2021

ОБ'ЄДНАНІ НАЦІЇ
ПРАВА ЛЮДИНИ
УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМІСАРА

European
Bureau for
Conscientious
Objection

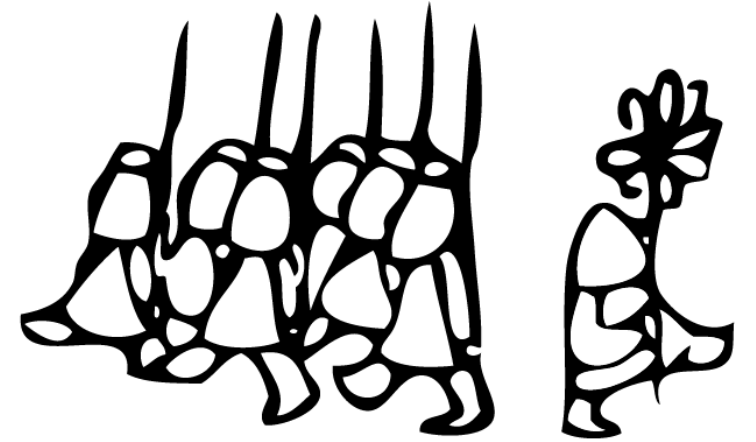
35 Van Elewyck Street, 1050 Brussels, Belgium
www.ebco-beoc.org / ebco@ebco-beoc.org / @ebcobec

Annual Report

Conscientious Objection
to Military Service
in Europe
2020

ВИСНОВКИ

- Сумлінна (ідейна) відмова від військової служби є правом людини, яке гарантоване базовими документами з прав людини в офіційній інтерпретації уповноважених міжнародних органів
- Юридичні гарантії права на сумлінну відмову від військової служби в Україні є недостатніми, перш за все, через передбачену законом дискримінацію за ознакою належності до певних релігійних організацій
- Порушень права на сумлінну відмову зазнають навіть відмовники, які належать до привілейованих конфесій. Крім того, призовників свавільно позбавляють волі
- Необхідні зміни доктрини наукової та офіційної інтерпретації відповідного законодавства України на основі пріоритету прав людини із подальшим внесенням змін до проблемних новел (ст. 35 Конституції України, ст. 2 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу», тощо)
- Пропонується доповнити Національну стратегію у сфері прав людини новим стратегічним напрямом із забезпечення права на сумлінну відмову від військової служби

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

ПРАВА ЛЮДИНИ – ПРІОРИТЕТ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції

м. Одеса, 10 грудня 2021 року

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

УДК 342.7(063)
П68

Відповідальний редактор – президент «Національного університету Одеська юридична академія», доц. професор, академік НАПрН України, заслужений юрист України **С. В. Кивалов**

Укладачі:

Бігійак Олександр Валентинович – завідувач кафедри міжнародного та європейського права НУ «ЮЮА», доктор юридичних наук,
Бабін Борис Володимирович – доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного та європейського права НУ «ЮЮА», професор.

Харитонюва Олена Іванівна – професор кафедри міжнародного та європейського права, завідувачка кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції НУ «ЮЮА», член-кореспондент НАПрНУ, доктор юридичних наук;

Сурілова Олена Олександрівна – доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного та європейського права НУ «ЮЮА», професор;

Грушко Мальвіна Валеріївна – доцент кафедри міжнародного та європейського права НУ «ЮЮА», кандидат юридичних наук, доцент;

Музика Вікторія Василівна – асистент кафедри міжнародного та європейського права НУ «ЮЮА»

Друкуються за наказом ректора Національного університету «Одеська юридична академія» І. С. Засуровського (наказ № 2726-42 від 19.11.2021 року)

Всеукраїнська науково-практична конференція «Права людини – пріоритет сучасної держави» проведена в рамках реалізації модуля Жан Моне «С» як глобальний актор та агент зміни»

Матеріали видано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, які рекомендували матеріали до друку.

Адреса редколегії:

Національний університет «Одеська юридична академія», кафедра міжнародного та європейського права, м. Одеса, 65009, вул. Фонтанська дорога, 23. Тел. +38(048)719 8665

П68 **Права людини – пріоритет сучасної держави** : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10 грудня 2021 року) / відп. ред. С.В. Кивалов. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – 500 с.
ISBN 978-966-992-696-8

УДК 342.7(063)

© НУ «Одеська юридична академія», 2021
© Кафедра міжнародного та європейського права НУ «ЮЮА», 2021

ISBN 978-966-992-696-8

Шеляженко Юрій Вадимович
*асистент кафедри державно-правових дисциплін
Університету економіки та права «КРОК»,
член Правління міжнародної громадської організації
European Bureau for Conscientious Objection (м. Брюссель, Бельгія)*

ПОРУШЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА СУМЛІННУ ВІДМОВУ (CONSCIENTIOUS OBJECTION) ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЮРИДИЧНОГО ГАНТУВАННЯ ЦЬОГО ПРАВА

Сумлінна відмова від військової служби (conscientious objection to military service), яку іноді також називають ідейною відмовою або відмовою з мотивів сумління, відноситься до прав людини, гарантії яких сформульовані в офіційній

інтерпретації базових документів з прав людини уповноваженими міжнародними органами [1]. Слід зазначити, що Україна неодноразово отримувала зауваження від експертів міжнародних органів з прав людини щодо порушень та недостатніх гарантій захисту цього права у національній правовій системі, чим зумовлюється необхідність зміни доктрини наукової та офіційної інтерпретації відповідного законодавства України на основі пріоритету прав людини із подальшим внесенням змін до проблемних новел.

Системний аналіз діючого законодавства України дозволяє стверджувати, що право людини на сумлінну відмову від військової служби пов'язане із гарантіями ст. 35 Конституції України, Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу», а також ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (далі – МПГПП) у офіційному тлумаченні п.п. 2, 11 Загального коментаря Комітету по правах людини ООН № 22 від 27.09.1993 р. [2] та п. 19 Заключних зауважень Комітету по правах людини ООН щодо Сьомої періодичної доповіді України від 22.08.2013 р. та ст. 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у офіційному тлумаченні п. 110 рішення Європейського Суду з прав людини від 07.07.2011 р. у справі *Bayatyan v. Armenia* [3] та п. 36 рішення Європейського Суду з прав людини від 15.09.2016 р. у справі № 66899/14 *Paravasilakis c. Grèce* [4], які є частиною законодавства України згідно із ст. 9 Конституції України.

Комітет по правах людини ООН у п. 29 Заключних зауважень щодо Восьмої періодичної доповіді України ССР/С/УКР/СО/8 від 04.11.2021 р. висловив стурбованість через повідомлення про полювання на призовників, їх доставку на військові збірні пункти проти їх волі, свавільне затримання призовників та відсутність інформації про розслідування таких випадків та притягнення винних до відповідальності. У п. 30 Заклучних зауважень Комітет підтвердив попередню рекомендацію за 2013 р., згадану вище, та наголосив, що можливості альтернативної служби мають бути доступні всім сумлінним відмовникам без дискримінації за природою їх переконань, релігійних чи нерелігійних переконань, заснованих на сумлінні, якими

обґрунтовується відмова, і не мають бути каральними чи дискримінаційними за природою чи тривалістю у порівнянні з військовою службою. Також Комітет зазначив, що держава-учасниця повинна забезпечити швидке, ретельне та незалежне розслідування викрадень та свавільного затримання призовників, притягнення до відповідальності та покарання винних, а також надання потерпілим ефективних засобів правового захисту, включаючи адекватну компенсацію [5].

Цей висновок Комітету по правах людини ООН пояснюється, зокрема, тривожними повідомленнями Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, яка задокументувала 11 випадків свавільного затримання представниками військового комісаріату, які не мають права затримувати людей, у Харкові в контексті призову до Збройних сил України у 2019 р. [6]. Також місія зі стурбованістю відзначила нові перешкоди на шляху здійснення права на відмову від військової служби з міркувань совісті у червні 2020 року у зв'язку з тим, що органи місцевої влади Рівненської області не надають доступ до альтернативної військової служби групі парафіян однієї з євангельських християнських конфесій, посилаючись на «брак вакантних посад». Як наслідок, ці особи не можуть виконувати свої законні зобов'язання за призовом, через що виникають побоювання щодо їхнього судового переслідування. У п. 79 цитованого звіту Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні [7] зазначено, що право на відмову від військової служби з міркувань совісті визначено у ст. 18 МПГПП та п.11 Загального коментаря Комітету з прав людини № 22.

У щорічному звіті «Відмова з мотивів сумління від військової служби у Європі» за 2020 рік зазначається, що за інформацією, наданою місцевими державними адміністраціями Українському Руху Пацифістів, у 2020 році близько 1 538 сумлінних відмовників в Україні проходили альтернативну службу, близько 95% з них строком 27 місяців. Відзначається, що доступ до альтернативної служби є дискримінаційним, оскільки надається тільки відмовникам, які належать до релігійних організацій 10-ти визначених урядом деномінацій. Повсюдна корупція залишається практично єдиним

шляхом для багатьох молодих людей уникнути військової служби, і, згідно із офіційними повідомленнями правоохоронних органів, десятки офіцерів військових комісаріатів (територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки) та військових медиків були арештовані за отримання хабарів від ухильників від військової служби в сумі від \$500 до \$2700. У травні 2020 року чиновник Хмельницької обласної державної адміністрації був арештований за вимагання хабаря \$1000, коробки цукерок і кави за забезпечення задоволення заяви про альтернативну службу. Доповідь закликає європейські держави, включаючи Україну, скасувати примусову військову службу, поважати та юридично гарантувати право людини на відмову від військової служби, скоротити військові витрати на користь фінансування соціальних програм, а також запровадити навчання миролюбству в системі освіти [8].

На нашу думку, положення ч. 4 ст. 35 Конституції України, відповідно до якого релігійні переконання, які суперечать виконанню військового обов'язку, є підставою для заміни виконання цього обов'язку альтернативною (невійськовою) службою, має інтерпретуватися у системному зв'язку із ч.ч. 1, 2 ст. 24 Конституції України, що передбачає рівність громадян перед законом та недискримінацію, у зв'язку з чим заміна виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою має передбачатися законодавством не тільки ідейним відмовникам від військової служби з релігійних переконань, але й ідейним відмовникам від військової служби з нерелігійних переконань. Як вказано вище, це передбачено не тільки Конституцією України, але й міжнародно-правовими зобов'язаннями України.

Слід наголосити, що ані справа Українського народу із захисту суверенітету і територіальної цілісності України, передбачена ст. 17 Конституції України, ані обов'язок громадян із захисту Вітчизни, передбачений ст. 65 Конституції України, прямо не передбачає здійснення зазначеної справи і виконання зазначеного обов'язку виключно у формі військової служби та застосування зброї; оскільки захист від агресії та інших небезпек може і має здійснюватися ненасильницькими

методами, без застосування зброї (зокрема, Україна взяла на себе зобов'язання не вдаватися до ведення війни як засобу вирішення міжнародних суперечок за ст. 33 Статуту ООН та ст. 18 Конституції України), виконання зазначених положень Конституції України переконаними пацифістами можливе без несення військової служби. Підтвердженнями цього є концепція невоєнних сил цивільно-орієнтованої оборони (civilian-based defense), розроблена Д.Шарпом [9, с. 73], розвиток культури миру відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Декларація і Програма дій в галузі культури миру» [10], поширення знань про техніки громадянської і релігійної миротворчості, медіації та суспільного діалогу, розроблені західними дослідниками та практиками, а також наявність у шкільному курсі «Захист України» невійськового тематичного плану «Основа медичних знань» та практика надання відстрочки від призову на строкову військову службу здобувачам освіти, педагогічним та медичним працівникам, священнослужителям, науковцям, співробітникам служби цивільного захисту, тощо. Але у разі порушення права пацифістів на ідейну відмову від військової служби та приниження їх людської гідності примушуванням до військової служби проти веління їх совісті виконання пацифістами своїх обов'язків, передбачених ст. ст. 17, 65 Конституції України, ускладнюється необхідністю чинити ненасильницький опір не тільки зарубіжним агресорам, але й системному насильству, яке протиправно чиниться відносно пацифістів від імені рідної Української держави.

Отже, жодна норма Конституції України не суперечить праву людини на ідейну відмову від військової служби. Навпаки, елементи цього права прямо передбачені Конституцією України, так само як передбачено принцип пріоритету міжнародно-правових зобов'язань України щодо гарантування та захисту зазначеного права перед протиправними та дискримінаційними приписами деяких законодавчих та підзаконних актів з питань військового обов'язку та альтернативної служби, які необхідно змінити для приведення їх у відповідність із міжнародно-правовими зобов'язаннями України.

Першим кроком до цього може бути доповнення Національної стратегії у сфері прав людини новим стратегічним напрямом із забезпечення права на сумлінну відмову від військової служби.

Джерела:

1. Conscientious objection to military service. URL: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/RuleOfLaw/Pages/ConscientiousObjection.aspx>

2. CCPR General Comment No. 22: Article 18 (Freedom of Thought, Conscience or Religion). URL: <https://www.refworld.org/docid/453883fb22.html>

3. Judgment of the European Court of Human Rights of 7 July 2011 in the case of Bayatyan v. Armenia. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105611>

4. Arrêt de la Cour européenne des droits de l'homme du 15 septembre 2016 dans l'affaire Papavasiliakis c. Grèce. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166693>

5. Concluding observations on the eighth periodic report of Ukraine. URL: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/UKR/CCPR_C_UKR_CO_8_47160_E.pdf

6. Доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні 16 травня – 15 серпня 2019 року. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraine16May-15Aug2019_UA.pdf

7. Доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні 1 серпня 2020 – 31 січня 2021 року. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/31stReportUkraine-ukr.pdf>

8. Conscientious Objection to Military Service in Europe 2020. URL: https://ebco-beoc.org/sites/ebco-beoc.org/files/attachments/2021-02-15-EBCO_Annual_Report_2020.pdf

9. Д. Шарп. Від диктатури до демократії: концептуальні засади здобуття свободи. Львів: «Сполом», 2004.

10. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Декларація і Програма дій в галузі культури миру». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_617